

ПРИМОВКИ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ СКЛАДНИК КОМУНІКАЦІЇ БУКОВИНЦІВ В ІДІОСТИЛІ СИДОРА ВОРОБКЕВИЧА

У статті розглянуто примовки як ознаку-маркер ідіостилю С. Воробкевича. Спостережено, що примовки у мові творів письменника постають як система випрацюваних віками мовних формул, що є невід'ємною частиною щоденного спілкування буковинців другої половини XIX ст., відображаючи їхні психічні, інтелектуальні, релігійні, естетичні засади мовотворення.

Ключові слова: ідіостиль, мова письменника, фразема, примовки.

Наталія Шатілова

Прибаутки как неотъемлемая составляющая в коммуникации буковинцев в идиостиле Сидора Воробкевича

В статье рассмотрены прибаутки как маркер идиостиля С. Воробкевича. Замечено, что прибаутки в языке произведений писателя функционируют как система выработанных веками языковых формул, являющихся неотъемлемой частью ежедневного общения буковинцев второй половины XIX в., отображая их психические, интеллектуальные, религиозные, эстетические принципы мировоззрения.

Ключевые слова: идиостиль, язык писателя, фразема, прибаутки.

Natalia Shatilova

The humorous saying as inalienable part of Bukovina's communication in Sydir Vorobkevych's idiostyle

The humorous saying as sign-marker of Sydir Vorobkevych's Idiostyle are considered in the article. It is noticed, that the humorous saying in the language of writer's works function as a system of traditional language formulas that are inalienable part of Bukovynian's communication of the second half of XIX century. They represent their psychical, intellectual, religious, aesthetic principles of perception of the world.

Keywords: idiostyle, writer's language, phraseme, humorous saying.

Мовна організація художніх творів буковинських письменників, характерні особливості у відборі зображувальних засобів, які вирізняють автора як індивідуальну творчу особистість із-поміж інших представників національної літератури, привертала увагу багатьох науковців (М. Станівський, В. Лимаренко, В. Прокопенко, М. Вихристюк, Н. Гуйванюк, Н. Бабич, Л. Ткач, М. Скаб, В. Статеева, М. Крупа, О. Криштанович, М. Івасюта, В. Заїць та ін.). Попри те, в українському мовознавстві все ще бракує спеціальних досліджень ідіостилю письменників Буковинського краю, зокрема С. Воробкевича, перу якого належать поетичні, прозові та драматичні твори і який відіграв помітну роль в історії становлення і розвитку української літературної мови на Буковині.

Різнобічний талант Сидора (Ізидора) Воробкевича (літературні псевдоніми – Данило Млака, Демко Маковійчик, Семен Хрін, С. Волох, Морозенко, Іван Іванів з-під Кіцманя, Сирота з Буковини та ін.) неодноразово привертав увагу дослідників. Належно висвітлені творчість видатного буковинського діяча в літературознавчому [6; 7] і мистецтвознавчому [3] аспектах. Різні грані життя, творчості та літературно-громадської діяльності письменника в окремих наукових статтях висвітлювали С. Смаль-Стоцький, О. Маковей, В. Сімович, В. Лесин, О. Романець, А. Коржупова, М. Івасюк, Б. Мельничук, Я. Гулін, Ю. Гречанюк, О. Попович, Н. Бабич, С. Троян та ін.

Незважаючи на зацікавлення науковців літературно-культурною спадщиною С. Воробкевича, вивчення його ідіостилю в мовному плані, на жаль, є фрагментарним. Праці лінгвістів висвітлюють лише окремі, хоч і важливі аспекти його мовомислення (Н. Бабич, Н. Гуйванюк, Р. Козак, Н. Мойсюк, Т. Сорвілова, В. Шаблювський). Мета нашої статті – дослідити фраземне багатство творів С. Воробкевича, зокрема систему традиційних формул, які є невід'ємною частиною повсякденного спілкування буковинців.

За нашими спостереженнями, мовлення персонажів творів С. Воробкевича сповнене традиційних усталених висловів, що їх зазвичай уживають буковинці в певних життєвих ситуаціях. Вони є „своєрідною рефлексією мовця в комунікативній ситуації” [9, с. 127], вносячи до комунікативного процесу особливу експресивність, що відтворюється почуттями мовця. На переконання Л. Скрипник, групи народнорозмовних кліше, що ними коментують певні життєві ситуації, можна умовно зарахувати до примовок, з-поміж яких дослідниця виокремлює традиційні формули: вітання,

припрошування, запрошення до столу, побажання, віншування, прокльони, узвичаєні відповіді на певні запитання, прохання і под., дражніння, каламбурні сполуки [8, с. 39].

Примовки „належать до одного з вербальних мікрополів української етнокультури, у яких сфокусовані риси національного характеру, національні особливості мовної картини світу” [9, с. 130]. Розмаїття примовок, відображених у творах С. Воробкевича, за нашими спостереженнями, засвідчують особливості менталітету буковинців, адже виражені вони мовними формулами, що випрацювані віками та закріплені в побуті народу. Через систему традиційних формул привітання, прощання, припрошування, побажання, які є невід’ємною частиною повсякденного спілкування буковинців, письменник передає такі їх моральні якості, як увічливість, шанобливість, доброзичливість, побожність, емоційність, кмітливість тощо. Традиційні мовні формули в досліджуваних текстах виражають ставлення мовця до особи, якої стосується мовлення. Семантика примовок дає змогу простежити їх функціонування в межах двох груп: примовки доброзичливого характеру і примовки емоційно-зниженого та лайливого характеру.

1. Примовки доброзичливого характеру. Мовні формули, що виражають добре ставлення, прихильність, приязнь до співрозмовника, називаємо примовками доброзичливого характеру. У текстах С. Воробкевича вони представлені переважно своєрідними формулами ввічливості, аналіз яких дає змогу проникати в глибини справжньої, непідробної культури спілкування, що ґрунтується насамперед на гідності та взаємоповазі людей [4, с. 112].

1.1. Формули привітання та прощання. Сама ситуація вітання передбачає звернення до когонебудь під час зустрічі на знак прихильного ставлення, усне поздоровлення чи побажання здоров’я, успіхів тощо. У досліджуваних текстах доброзичливі побажання здоров’я співрозмовникові відбивають не лише формули, що їх вимовляє мовець, звертаючись до когось під час зустрічі, але й ті, що їх вимовляють, прощаючись з кимось. Найпоширенішим компонентом формул привітання та формул прощання, зафіксованих у творах письменника, є прикметник *здоровий (здорова)*, що засвідчують доброзичливе ставлення до співрозмовника: побажання йому доброго здоров’я, як-от: [Марійка:] *Здорова* (будь, була. – Н. Ш.), *стара! Здорова* (будь, була. – Н. Ш.), *Катерино!* (Ш, с. 9)¹ – усічена форма фраземи *будь здорова; Журавлики, ключолети, – здорові будьте; як загину, на могилу мою прилітайте* (І, с. 75). Такі примовки можуть створювати своєрідну діалогічну єдність, оскільки передбачають відповідь на звернення, як-от: [Марійка:] *Здоров, Федоре!* (До Кифора:). *Здоров, дедю.* [Оба:] *Здорова була!* (Ш, с. 68). Подібні формули привітання чи прощання є традиційними для мовлення буковинців, утім, розгорнуті римовані формули, що супроводжують привітання, є емоційно насиченішими, порівн.: – *Здоров, свате Петре!* – *Здоров, Пастеровичу Миловане, – через долинку та в гостинку!* (Ш, с. 69); прощання: [Марійка:] *По сій мові будьте здорові!* (Ш, с. 39).

Оскільки буковинці дуже побожні люди, їхні побажання здоров’я співрозмовнику під час прощання часто поєднується зі своєрідними побажаннями Божого благословення, як-от: *І заплакав молод Гуцул ревними сльозами: „Оставайте всі здорові. Бог най буде з вами!”* (І, с. 57). Віра у вищу небесну силу відображена також у примовках, що висловлюють надію на Божу допомогу в дорозі, як-от: – *Нехай Господь вас провадить – сказала стара і поблагословила своїх синів* (Ш, с. 82). Примовка *З Богом* у ситуації прощання в художніх текстах С. Воробкевича висловлює побажання успіху, як-от: [Танасій:] *По що спирати? Забаг іти, – з Богом* (іди. – Н.Ш.)! (Ш, с. 159). Такі вислови у творах С. Воробкевича презентують традиційний мовленнєвий етикет буковинців.

1.2. Формули побажання. Суть побажання полягає у висловленні чогось приємного, бажаного для адресата, тобто ввічливе побажання адресанта спрямоване на користь не мовця, а співрозмовника, що також засвідчують доброзичливий характер таких мовних формул. Висловлюючи побажання й вірячи в магію слова, буковинці прагнуть привернути до людини здоров’я, щастя, добро тощо. За нашими спостереженнями, більшість побажальних примовок у текстах С. Воробкевича починаються фразею *дай Боже*, яка містить семантику прохання людини всього, що для неї в певний момент найважливіше, напр.: [Павло:] *Дай, Боже, Галочко, щоби ти в добру годину*

¹ Ілюстративний матеріал подаємо за виданням: Твори Ізидора Воробкевича. — Львів : Видавництво товариства „Просвіта”, 1909. — Т. 1 : Поезії. – 420 с.; 1911. — Т. 2 : Оповідання. – 412 с.; 1911. — Т. 3 : Драматичні твори. – 421 с. — (Руська письменність), зазначаючи у дужках номери тому та сторінки.

говорила! (III, с. 148). Часто паралельно цій фраземі буковинці вживають частку *бодай*. Серед примовок домінують такі, що містять побажання співрозмовникові здоров'я, як-от: [Адам:] **Бодай ти здорова була, жартівлива дівко!** (III, с. 156); [Гнат:] **Бодай ти здорова була! Не думав я нині сміяти ся...** (III, с. 77). Знаходимо в авторських текстах фразему з *роси та з води*, що уживається як побажання удачі, щастя, благополуччя. Висловлюючи таке побажання, буковинці також апелюють до Бога, порівн.: [Тетяна:] **Дай їм, Господи, з води і з роси!** (III, с. 204); [Микола:] Приязнь до співрозмовника виражають і розгорнуті формули побажання, як-от: – **Щоби ти здоров був і лиха не знав, дідику Мартине** (II, с. 172).

Стилістично виразною постає примовка *нехай Мати Божжа боронить*. У досліджуваних текстах вона представлена розмаїттям одиниць, які містять самопобажання та побажання співрозмовникові, напр.: [Тетяна:] **Нехай тебе Мати Божжа від того хоронить!** (III, с. 152); [Зося:] **Від напасти не пропасти, Крий ми Мати Божжа!** (III, с. 305); **Єго гидкий позір, непевне око... від того мене нехай Господь Бог боронить!** (II, с. 79)

Зазвичай С. Воробкевич, пристосовуючи загальноновживану примовку до тексту, вдається до її поширення, чим посилює експресивність мовної конструкції, порівн.: **Най Милостивий від такого кожного боронить і заступить!** (II, с. 179); **Зледаців душегуб, розпив ся безпробудно, так, що хорони Божже кожного грішного чоловіка від такого налогу** (II, с. 218). Контексти показують, що доброзичливість буковинців виявляється не лише у стосунку до себе та співрозмовника, але й до кожної людини, як-от: [Марійка:] **Борони, Божже, кожного чоловіка від такого щастя!** (III, с. 11); **...хорони Господи від таких кождо хрещену душу!** (II, с. 306). Це яскраво засвідчують мовні формули, в яких поєднане небажання зла як собі, так і співрозмовникові, напр.: [Катерина:] **Від того Семена хорони, Божже, всіх хрещених і мене бідну!** (III, с. 9); [Тетяна:] **Хорони, Божже, єго і кожного грішного чоловіка від тої честі!** (III, с. 206). Цікаво, що, бажаючи „всіляких гараздів” усім, буковинці доброзичливі навіть до своїх запеклих ворогів, дотримуючись десятої заповіді Божої, напр.: **Дочекалась добра, від якого нехай Господь Бог хоронить і злющого ворога!** (II, с. 322); – **Яка-ж то рана? – Глубока, як то море; щоби ваш найгірший ворог такої на віку не зазнав!** (II, с. 179). Однак у текстах С. Воробкевича функціонують і примовки, якими буковинці, бажаючи добра собі, недоброзичливі до тих, із ким перебувають у ворожих стосунках, хто не належить до християнської віри, як-от: [Власій:] **Нехай хмара на Татари, а сонечко на християни** (III, с. 28).

У мовленні персонажів трапляються своєрідні побажання, якими супроводжується реакція мовця на слова співрозмовника, якщо він з ним не згідний або прагне, щоб висловлене співрозмовником ніколи не справдилось, напр.: [Танасій:] **Спамятай ся, все гаразд буде! Справлю тобі візочок; як паня до міста їздити будеш!** [Тетяна:] **Щоб того гаразду не діждала!** (III, с. 156). Такі конструкції також висловлюють доброзичливість буковинців до самих себе та до будь-кого іншого, напр.: [Адам:] **Друга жінка тішилась би, що двірничкою стане! Таже то честь і слава!...** [Тетяна:] **Щоб тої честі ніхто добрий не діждав!** (III, с. 153); [Михайло:] **Щоб не діждав ся убогий багату любити!** (III, с. 143). Такі примовки, безперечно, посилюють емоційність художніх творів С. Воробкевича, дотепно та влучно передаючи етику спілкування буковинців, що є головними персонажами творів письменника.

1.3. Формули гостинності. У творах С. Воробкевича мовні формули, пов'язані з ситуацією приходу когось до хати, виявляють таку рису буковинців, як гостинність, як-от: **Поздоровкали ся ми з Хомою, а він все до нас: – З гостем і Бог приходить до хати, мої милі гостеньки!** (II, с. 51); **Добре кажуть, що милий гість не часто буває** (II, с. 69). Особливої емоційності надають тексту римовані припрошування, як-от: **Не дурно сорока скреготала, она нам гостей казала...** (II, с. 51).

У творах письменника поширені примовки, що виражають припрошування гостеві обов'язково присісти, обумовлюючи це в різний спосіб, особливо тоді, коли в хаті проживали незаміжні дівчата, як-от: – **Сідайте, мої гості, щоб усе добре сідало!** – **припрошує нас Хома, а я додав сьміючи ся: „щоб і старости сідали”** (II, с. 51–52); – **Сердечно вас витаємо! Просимо сідати, щоб рої сідали!** – **мовила привітливо вдова Маріора** (II, с. 349). Якщо гість зайшов до хати, гостинні буковинці обов'язково мусили пригостити його, примовляючи: **Прошу, мої гості, чим хата має, тим і приймає** (II, с. 57), та почастивати гостя, бо: **перед їдою не вадить, а по їді погладить** (III, с. 26) або **перед обідом не вадить, а по обіді загладить!** (III, с. 37). Якщо гостеві сподобалося, як прийняли його господарі, він вимовляє: **Дай Божже, щоб і наші діти так гостей приймали!** (II, с. 57).

Фіксуємо й низку примовок, пов'язаних із приходом до хати сватів. Є низка сталих висловлень, що супроводжують обряд сватання. Це здебільшого образні, жартівливі вислови, як-от: *Кожда твар свою пару має, і я прийшов до вашої хати, пари собі шукати* (II, с. 54). Подекуди такі примовки створюють діалогічні єдності, містять запитання та обов'язкову відповідь, як-от: *Гаразд, свахо масноязика, звідки зачинати, чи з торби, чи з міха? – спитав її Мартин. – Чи то з торби, чи то з міха, слово твоє нам потіха!* (II, с. 164). Особливо виразними в текстах письменника є примовки, що їх виголошують по закінченні обряду, вони містять обов'язкові компоненти *кінець* та *вінець*, порівн.: [Марійка:] *Благословіть їх та й гайда під вінець, та й всему кінець!* (III, с. 769); *Нашому слову кінець, а ви зробіть нашому ділу вінець* (II, с. 53). Такі примовки в творах С. Воробкевича репрезентують гостинність як ментальну рису буковинців, а також передають багатотомовий досвід мовленнєвої поведінки в певних життєвих ситуаціях.

1.4. Формули незурочення. Специфічна ознака ідіостилю С. Воробкевича – використання примовок, уживаних у мовленні персонажів для того, щоб випадково не зурочити співрозмовника чи третю особу. Наприклад, найпоширеніша формула *говори здоров* репрезентує реакцію мовця на слова адресата, які, на його думку, неточні або небажані, зокрема дещо перебільшені, напр.: [Кифір:] *Там дич, як маржину кохають.* [Семен:] *Говори здоров!* (III, с. 30); або герой твору не хоче сприймати їх за справжні: [Катерина:] *Щезни, біснуватий мерзенику!* [Семен:] *Говори здорова! Забаг тебе і кінець...* (III, с. 20) тощо. Така примовка не має категоричного характеру, вона виражає доброзичливе ставлення мовця до співрозмовника.

У художніх текстах С. Воробкевича фіксуємо також примовки: *смійся здоров*, що виражає доброзичливу реакцію учасника спілкування на жарти співрозмовника, та *звольй здоров*, що є своєрідною формулою вибачення, як-от: [Семен:] *Ха-ха! Надінь сорочку пазухою назад, бо хтось тебе переполошив чи урік!* [Власій:] *Сміій ся здоров!* (III, с. 29); [Микита:] *Звольй, здоров, мені тепер не до клятої горівки!* (III, с. 57). У примовках із функцією застереження від зурочення компонент *здорові* відтворюється регулярно, поєднуючись із дієсловом відповідної семантики. Така формула може міститися у зверненні до когось, як-от: [Побережник:] *Двірниче, гей! засіли собі тут за столом здорові, як на заводинах!* (III, с. 41); або у висловленні про когось, як-от: *Нехай собі здорова цілує, прийде черга і на мене...* (II, с. 79).

Мовні формули, що їх уживають для незурочення, є традиційними елементами мовлення персонажів С. Воробкевича, однак його авторська мова також їх не позбавлена, напр.: *Кажіть ви собі про таке коханє, що хочете, здорові, а я заодно кажу і казати-му, що превелике, безпам'ятне закоханє – а частенько так молодь кохаєть-ся – тільки ззуба молодому хлопцеві або дівчині* (II, с. 115); *Як самі здорові знаєте, що на пуцєне говіти треба* (II, с. 165).

Низка примовок у досліджуваних текстах є формулами принагідних побажань у разі згадки про когось: коли хтось схвально говорить про іншу людину, щоб цим вихваланням не завдати їй шкоди. Такі примовки містять побажання доброго здоров'я тому, про кого згадує мовець, напр.: [Іван:] *Отже пійшов до пана фештера, а той, – дай йому, Боже, здоровля!* – жарту не знає (III, с. 206); *А наш заступник, владика Сава, щоби здоров, сидить у станєвицкім монастирі* (II, с. 70). Формули незурочення у творах С. Воробкевича, засвідчуючи доброзичливість буковинців, бажання не нашкодити іншим, передають також їхню забобонність, зокрема віру в магічну силу слова.

1.5. Формули гумористичного характеру та каламбури. У досліджуваних текстах фіксуємо мовні формули, що їх уживають буковинці під час розповіді чи характеристики чогось, додаючи свої міркування, які часто не відповідають справжньому стану речей, тобто мовець дещо перебільшує суть повідомлюваного. У творах С. Воробкевича ці формули є гумористичними, зазвичай римованими виразами, як-от: *Давно се діялось – жили два заможні Гуцули, Федір Дередуа та Лєсь Борсук; они хиба птичого молока не мали, оба богачі, сам нечистий носив їм колачі, в сорочках на сьвіт народились* (II, с. 285). Художньому тексту такі вислови надають образності, зокрема в контактній позиції, нанизуючись і утворюючи експресивно забарвлені блоки: *Ліворуч від пана фельвальтера сидів поважний протопоп, на всю околицю богач, бо доля носила єму рано і вечер сьвіжій колач, носила дров у лїс, ляла воду у керницю, обстриженим вівцям давала нову вовну, а в посток приносила в дїм масних галушок, і то повне корито, щоби хазяїнови було сито* (II, с. 229–230); [Ксеня:] *Таже я того давно, давно бажая і вас на весілю почесувати думая, не бучком і бичем, но горівкою і колачем. Найду вам і гарну сваху, не жабисько-черепаху – кумку-любку Ірину, 60-літну дівчину* (III, с. 209).

За нашими спостереженнями, на такі примовки багате як мовлення персонажів, як-от: [Семен:] *Сю кую носив у ременю славний ватажко-гайдамака Довбуш. Він її на Великдень з пасхою святив, у дев'ятьох водах мив, дев'ятьма зїлями курив і самого чорта не бояв ся!* (III, с. 34), так і авторська мова, напр.: *Се діяло ся тогди, коли наші дїди ще не знали бїди, коли і десятник був паном, і єму принїс належав ся, коли хто знав викрути, то не йшов в рекрути, коли кождий брикав, до кого лиш приступало* (II, с. 225). Ці конструкції засвідчують високу мовну майстерність письменника. Вони сприяють створенню іронічного ефекту в мовленні, в основі якого лежать „власне семантичні трансформації мовних засобів у контекстуальних умовах висловлення, створення „концепту невідповідності” між позитивним і негативним компонентами змісту” [5, с. 153].

2. Примовки емоційно-зниженого та лайливого характеру. Мова творів С. Воробкевича багата на примовки, що виражають розпач, обурення з приводу чогось, а подекуди становлять і недоброзичливі побажання кому-небудь.

2.1. Вигукові формули. У досліджуваних текстах функціонує чимало традиційних висловів, які виражають гострі переживання, глибокий сум у зв'язку з чим-небудь, що їх буковинці емоційно виражають традиційними вигуковими формулами. Даючи вихід почуттям та емоціям, вони можуть голосити, супроводжуючи висловлення традиційними вигуками на означення їхнього відчаю, зневіри, розпачу, безвиході, порівн.: *Ох, лишенько моє гірке і невиносиме! Розбило ся моє щастє на дрібне череπε!* (II, с. 381); *Ох! Боже мій правий, бідонько моя солоня!... Потекла моя доля, як той лист з водою!* (II, с. 155). Багатство вигукових примовлянь буковинців презентують твори С. Воробкевича. Їх умовно можна поділити на шість груп, обравши за критерій характер ключового компонента:

– фраземи з ключовими словами *горе, лихо, клопїт, бїда* або діалектним його виявом *бїдка*, що в мовленні персонажів здебільшого мають демінутивні суфікси та поєднуються із характерними прикметниковими формами – *тяжкий, незносимий, гіркий, солоний*, рідше – *перчений, кривавий*, як-от: *Горенько моє перчене!* (II, с. 50); *Бїдко-ж моя солоня!* (III, с. 78);

– фраземи з ключовим словом *головонька* в поєднанні з прикметником *бїдна* та присвійним займенником, як-от: *Бїдна ж головонько!* (II, с. 170); *Бїдна моя головонько!* (II, с. 167); *Бїдна наша головонько!* (II, с. 388);

– фраземи з ключовим словом *світ*, що поєднується з прикметниками *милий, гіркий* та присвійним займенником *мій*, як-от: *Ох, гіркий мій світе!* (I, с. 67); *Ох, ти мій милий світе!* (III, с. 13);

– фраземи з ключовим словом *Бог*, що його вживають у кличному відмінку, поєднуючи із займенником *мій* та прикметниками *святий, правий*, як-от: *О Боже мій святий!* (I, с. 225); *Ах, Боже мій милий і правий!* (II, с. 138);

– фраземи з ключовими словами *недоля, доля*, що сполучаються з прикметниками *гірка, щербата, тяжка, лукава*. Такі формули починаються вигуками *о!* та *ох!*, напр.: *О гірка недоле!* (I, с. 372); *Ох, доле щербата!* (I, с. 379); *О лукава, тяжка недоле!* (II, с. 320); *Ох, недоле тяжка!* (III, с. 306);

– фраземи з ключовим словом *смуток*, узгодженим із прикметником *тяжкий, гіркий* та присвійним займенником *мій*, як-от: *Ой смутку-ж мій тяжкий!* (III, с. 87); *Смутку мій гіркий!* (III, с. 68).

У мові С. Воробкевича спостерігаємо образне використання вигукових формул, насичене порівняннями, що підсилює сум та розпач мовця, як-от: *Боле мій тяжкий, незносний, глибокий, як море!* (I, с. 378-379). *О тяжкеє горе, велике, як ті Карпати, глибоке, як море!* (I, с. 382). Вигукові фраземи у мовленні персонажів творів С. Воробкевича колоритно передають їх почуттєво-емоційний стан у різноманітних комунікативних ситуаціях.

2.2. Формули прокльонів. У розмовному мовленні персонажів творів С. Воробкевича привертають увагу мовні формули, що є своєрідними прокльонами. Оскільки буковинці є глибоко набожними людьми, то найбільший страх відчувають перед Богом. У досліджуваних текстах частину лайливих формул становлять прокльони, у яких мовець апелює до Бога, вірячи в його справедливість, бажає, щоб саме Господь покарав винуватця. Більшість формул прокльонів починаються частками *бодай* та *щоб*, які, поєднуючись із займенниковими формами, виражають недобре побажання адресату, проте за структурою вони є недомовленими конструкціями – евфемізмами, напр.: [Мордко:] *І ви, нївроки, пане побережнику, шерсть міняєте, бодай вас!* (III, с. 44); [Ксеня:] *Той нездара і мого Михайла від мене віддалив, – щоб єго!...* (III, с. 180); *Бодай тих зависників!* (II, с. 231). Виразнішими постають розширені формули прокльонів. Ми зафіксували прокльони з апеляцією до:

– світлих небесних сил: *Бодай вам Господь гріхів не прости* (III, с. 187); *Бодай єго Пречиста Діва покарала* (III, с. 179); *Заплати їм, Боже!* (III, с. 201); *Бог би вас не прости* (II, с. 365). Такі примовки можуть бути і обірваними, тобто не уточнювати, якої саме кари бажає мовець, напр.: [Тетяна:] *Надвір, ошуканці! Ви нас до крайної нужди доправили, щоб вас Пречиста...* (III, с. 188); [Тетяна:] *Бодай єго Мати Божа!*.. (III, с. 204), однак частки *бодай* та *щоб* у контекстному оточенні яскраво засвідчують недобррозичливий характер таких висловів;

– темних надприродних сил, що втілюють зло: *бодай їх сам Луципір взяв!* (II, с. 90); *Нехай вас чортова мати возьме* (III, с. 27); *Бодай тя, нехристе, луципір вхопив!* (III, с. 168);

– своїх споконвічних ворогів – татар, як-от: *Щоб єго татари взяли!* (III, с. 152); *Щоб вас Татарва знала!* (III, с. 328); *Татари щоб го взяли* (I, с. 196).

Виражаючи велике невдоволення, обурення, досаду, персонажі творів С. Воробкевича супроводжують прокляття своєрідними побажаннями ворогові лиха, нестатків, поганого здоров'я, напр.: *Нехай їм на лихо буде* (II, с. 92); *Щоб їх зла година не минула!* (III, с. 195); *Щоб тобі нужда на потилицю!* (III, с. 43); *Щоб на них чума спала!* (III, с. 42). Деякі примовки мають гумористичний, глузливиий відтінок, як-от: (II, с. 50); *Сто дідьків їм, а їх матери хрін у рот!* (III, с. 57); *Щоб на тебе образи поспали!* (III, с. 19); *Щоб тобі безрога теля вродила!* (III, с. 58); *Щоб тебе безносі цілували!* (III, с. 311).

У творах С. Воробкевича фіксуємо формули прокльонів, що виражають адресатові побажання загибелі, як-от: [Одарка:] *Щоби ти не жили, Що гіркої в него трути, Їді, жовчі влили* (III, с. 306); *Бодай той богомаз іще раз на світ неродив ся...* (II, с. 133–134). Побажання загибелі може також втілюватися в побажаннях пропасти назавжди, як-от: *О бодай на віки їх слід пропав!* (II, с. 323). Поширеними в досліджуваних текстах є фраземи: *Щоб вас вітрами завіяло!* (III, с. 187); *Бог-дай тебе вітром занесло!* (II, с. 172), які також виражають побажання комусь безслідно зникнути. Такі прокльони мовець може висловлювати не лише конкретній особі, але й щодо матеріальних речей, порівн.: *Ой бодай ти, керниченько, навек ся запала!* (I, с. 114); *О, бодай же сад той висох, хатка щоб запалась, а ту кладку яворову щоб вода забрала!* (I, с. 145). Емоційно насиченим є прокльон *бодай не сконали*, напр.: *О, бодай же ти не сконали, що нас розлучили!* (I, с. 139); *Бодай не сконали ти, що наше все кохане як нитку, порвали!* (I, с. 237). Це також своєрідне побажання смерті, але довгої смерті у страшних фізичних муках.

Більшої виразності та емоційності художньому тексту надають контексти, насичені кількома формулами прокльонів, порівн.: – *Щоб єго гангринна їла, щоб єго люди як чуму обминали, щоб єго діти ще у матерній утробі камінем поставали!* – так кляла стара Єла, отираючи з лиця дрібні слези (II, с. 99); *Озвались проклони страшні: „Щоб вечера ти не дожив, безбожний, – сиріток бездольних брехнею ти звів, обманив! Щоб громи і тучі тя вбили, щоб щастя на світі не мав за те, що ти дану присягу, як прутчик слабенький, зламав!”* (I, с. 371); *Кляне дитину злу: „Щоб земля вас не приймила! Ти невдячнеє дитя, щоб ти сонця не діждала, ані щастя, ні путя!”* (I, с. 384). Багатство народнорозмовних формул прокльонів у творах С. Воробкевича інтенсифікує емоційний стан мовців.

Отже, аналіз фраземного фонду мови творів С. Воробкевича виявляє прикметні риси художнього хисту автора. Його фраземіка постає як система випрацьованих віками мовних конструкцій, що є невід'ємною частиною щоденного спілкування буковинців другої половини XIX ст., відображає їхні психічні, інтелектуальні, релігійні, естетичні засади мовотворення. Примовки емоційно-зниженого та лайливого характеру, передаючи почуття обурення, невдоволення, роздратування, є яскравим засобом відтворення почуттєвої сфери персонажів творів письменника. Примовки доброзичливого характеру слугують для виявлення прихильності, відкритості, сердечності, ширості буковинців до співрозмовника, їхньої побожності та богобоязливості, особливого почуття гумору та є маркерами ідіостилю письменника на фраземному рівні.

Література

1. Бабич Н. Д. Відображення у фразеології побуту і звичаїв буковинців / Надія Бабич // Матеріали III Міжнар. історико-краєзнавчої наук. конф., присв. 120-річчю заснування Чернівецького університету (Чернівці, 29 вересня – 1 жовтня 1995 р.) / відп. ред. А. М. Круглашов. — Чернівці: Рута, 1995. — С. 94—96.

2. Бабич Н. Д. Фразеологія української мови : навч. посібник / Н. Д. Бабич. — Ч. II. — Чернівці, 1971. — 91 с.
3. Білинська М. Сидір Воробкевич / М. Білинська. — Київ : Музична Україна, 1982. — 47 с. — (Творчі портрети українських композиторів).
4. Гуйванюк Н. В. Етнопсихологічні особливості етикетних висловлень буковинців у XIX ст. / Ніна Гуйванюк // Матеріали III Міжнар. історико-краєзнавчої наук. конф., присв. 120-річчю заснування Чернівецького університету (29 вересня — 1 жовтня 1995 р., Чернівці) / ред. : А. М. Круглашов (відп. ред.) та ін. — Чернівці : Рута, 1995. — С. 112—115.
5. Гуйванюк Н.В. Способи реалізації іронії у структурі речення : монографія / Гуйванюк Н.В., Пацаранюк Ю. М. — Чернівці : ЧНУ, 2009.— 168 с.
6. Никоненко П. М. С. И. Воробкевич. Жизнь, творчество и место в литературном процессе второй половины XIX в. : авт. дис. на соиск. наук. степени канд. филол. наук : спец. 10.01.03 / П. Н. Никоненко — Черновцы, 1975. — 27 с.
7. Никоненко П. М. Сидір Воробкевич: Життя і творчість / П. М. Никоненко, М. І. Юрійчук. — Чернівці : Рута, 2003. — 208 с.
8. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови / відп. ред. Л. С. Паламарчук / Л. Г. Скрипник. — К. : Наук. думка, 1973. — 280 с.
9. Явір В. Українські побажальні конструкції : деякі аспекти семантико-синтаксичного аналізу / Валентина Явір // Актуальні проблеми синтаксису: Матеріали Міжнар. наук. конф. (19—21 жовтня 2006 р.) / укл. : Ніна Гуйванюк (наук. ред.) та ін. — Чернівці : Рута, 2006. — С. 127—130.